

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví

RIZIKOVÁ SPOLEČNOST ULRICHA BECKA

Seminární práce k předmětu Učící se společnost

Autor: Miroslav Blažek

UČO: 180983

Typ studia: prezenční

Ročník: III.

Brno
2008

Úvod.....	3
1. Riziko podle Becka.....	4
1.1 Přerod společnosti nedostatku do společnosti rizika	4
1.2 Distribuce dobra a zla	5
2. Nebezpečí vyplývající z rizik.....	6
3. Vzdělávání	7
3.1 Nejistoty ve vztahu k zaměstnání	8
3.2 Kvalifikace - vzdělávání	8
3.3 Feudalizace	9
4. Pojištění proti rizikům.....	9
Závěr	11
Použitá literatura:	12

Úvod

Německý sociolog Ulrich Beck napsal v roce 1986 knihu Riziková společnost: Na cestě k jiné modernitě. V této knize v několika více méně volně navazujících kapitolách nastiňuje problém především přechodu ze společnosti nedostatku na společnost rizika a jejího neperspektivního uspořádání. Ve své seminární práci jsem se snažil vystihnout nejpodstatnější fenomény cesty k rizikové společnosti a zvýšenou pozornost jsem se snažil věnovat především na šesté kapitole - Destandardizace výdělečné práce: k budoucnosti vzdělání a zaměstnání, která se zabývá změnami ve vzdělávání, potažmo vědě v nové modernitě.

1. Riziko podle Becka

Rizika jsou podle Ulricha Becka jakési potencionální hrozby, které vznikají jako přímý důsledek činnosti civilizace, avšak nikoliv jako nějaká nechtěná náhoda, či omyl jednotlivce, ale jako běžný vedlejší produkt jejího každodenního fungování. Na rozdíl od klasických sociologů (Marx, Simmel, Comte), kteří rizika chápali jako jakési nemoci či dysfunkce fungujících společenských mechanismů, tak Beck považuje za riziko samotné tyto mechanismy a jejich úspěšné práce.

Zároveň mají rizika tu vlastnost, že nejsou pro běžného člena společnosti na první pohled (pokud u sebe nemá zrovna měřicí přístroje zaměřené na toxické látky a radioaktivitu) zaznamatelné.

1.1 Přerod společnosti nedostatku do společnosti rizika

Historicky se přerod ze společnosti, které vládla logika přerozdělování bohatství do společnosti, které vládla logika přerozdělování rizik mohla uskutečnit především tam, kde se díky státem garantovanému sociálnímu zabezpečení doopravdy podařilo vymýt materiální nouzi. Jako druhá podmínka následuje vědecko-technický pokrok, který v neúměrné míře zapříčiňuje vznik těchto rizik.

Výsledek tohoto přerodu si v praxi můžeme představit zhruba tak, že ve vysoce industrializovaných a vyspělých státech západního světa klesá potřeba matky nakrmit své děti, starost o zahnání hladu již není tak říkajíc na pořadu dne. Místo toho ale stoupá distribuce rizik – objevují se nemoci z obezity, nesprávné výživy, závadných potravin.

Z bezproblémového chodu společnosti rizik vznikají globální problémy, problémy, které nejsou ohraničeny ani místem, ani časem, ani společensky. Obecně Beck dělí globální problémy na:

- Terorismus,
- Ekologické,
- Finanční.

1.2 Distribuce dobra a zla

Zatímco v předchozí společnosti nedostatku dobro bylo představováno majetkem, obživou a zlo bídou, chudobou a hladem, ve společnosti rizika se distribuuje právě ten potencionální problém. Ti, kteří byli dříve chudí a hladoví jsou dnes ti, kteří bydlí ve slumech u chemické továrny.

Rizika jako taková ovšem jistě existovala i v době společnosti nedostatku, prakticky to však byla rizika osobní, nikoliv globální – čili ne jako důsledek industrializace a průmyslové nadprodukce, tak jako dnes. Dá se říci, že distribuce někdy ve společnosti rizika prostě kopíruje společnost nedostatku a tím jakoby vzniká dojem, že se pouze změnila forma distribuovaného zla. Zásadní rozdíl je ovšem ten, že v těch nejzávažnějších rizicích (jaderné katastrofy, globální finanční krize) však dochází k postihu skoro až rovnostářsky všech, bez ohledu na strukturu vlády, společenské postavení a majetek. Rizika se také systematicky vyhrocují a vzhledem k nebezpečí, jaké představují v zsadě nabourávají všechny dosavadní kategorie. Beck uvání několik tezí, ze kterých vychází:

Rizika se liší od nějaké formy bohatství, vyvolávají systémově podmíněná poškození. Pokud mluvíme o rizicích nejvyššího stupně vývoje výroby jako např. o radioaktivitě, tak zcela unikají našim smyslům avšak mohou být otevřena procesům sociálního definování. Média, pozice, úřady a lidé, spojení s definováním mají význačné postavení.

Rozdělení a především pak růst způsobují sociální ohrožení. Ohrožení však nebývá – jak jsem uvedl výše - přímo vázáno na třídní rozdělení, byť to z počátku tak může vypadat, ale postihuje i ty kdo na nich vydělávají nebo je vytvářejí. Beck v tomto

případě hovoří o *ekologickém znehodnocení a vyvlastnění*. Naopak rizika vytváří nerovnosti mezi státy a to až už mezi industrializovanými a neindustrializovanými a nebo i mezi industrializovanými státy samotnými.

Nová struktura vytváření nerovností však neznamená nějaký útlum kapitalismu, naopak představuje další dobrou možnost obchodu, protože zatímco hlad se dá nějakým způsobem ukojit (společnost nedostatku), tak s ekologickými riziky se dá obchodovat jak na úrovni státu, tak na úrovni občana, dají se prodávat jak samotná rizika, tak prostředky ochrany (pojištění) proti nim.

Potenciál rizikové společnosti musí být zpracováván v rámci sociologie, v rámci vědění o rizicích. Beck uvádí že „*v situacích tříd a vrstev bytí určuje vědomí, tak v situaci ohrožení vědomí určuje bytí.*“¹

Díky rizikům se politickou otázkou stává i to, co jí dříve nebylo. Jinými slovy to, že člověk dýchá čistý vzduch je závislé na politickém rozhodnutí. Dochází k něčemu jako politizace budoucích katastrof, se kterými je najednou spojen i určitý politický potenciál těch, kteří jim budou schopni zabránit, zmírnit následky atd.

2. Nebezpečí vyplývající z rizik

Nebezpečí společnosti rizika spočívá podle mě především v tom, že vytváří hrozbu, kterou lze nějakým způsobem kvantifikovat, spočítat, změřit, vyhodnotit. Souběžně s tím však vytváří soubor nejistot, o kterých můžeme něco tušit, ale nemůžeme je nijak zvlášť dopředu propočítat a čím dál po časové křivce ani rozpoznat. Zkrátka s tím jak přibývá množina množných rizik, která sice nejsou běžným občanem na první pohled viditelná, ale jsou alespoň poznatelná, tak souběžně přibývá důsledků, o kterých nevíme v podstatě nic, natož potom abychom je mohli jakkoliv kontrolovat. Beck v tomto používá dokonce příměr *nekontrolovatelné riziko*.

¹ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. s. 70.

Situace jíž čelíme, dokonce dochází tak daleko, že vlastně ani nemáme jazyk, kterým bychom vůbec následky rizik mohli pojmenovat a tím se vlastně dostává mimo naši kontrolu už dnes. Jako výmluvný příklad uvádí Beck problém uložení jaderného odpadu. Americká vláda před nějakou dobou řešila problém uložení jaderného odpadu, problém nejenom kam uložit, ale vůbec jak následujícím generacím sdělit, že se jedná o smrtelné nebezpečí. Jazyky mají životnost maximálně dva tisíce let. Užití nějakého umělého (meta)jazyka je opět bezpředmětné, když uvážíme, že už dnes zastarávají po několika letech a programy/média staré dvacet let v podstatě nemají dostupné čtecí zařízení, které by jedničky a nuly přetlumočilo našim následovníkům. Základní symboly znamenají pro každého něco úplně jiného a opět není vyloučeno, že symbol lebky se zkříženými hnáty nebude představovat za sto let např. nějakou módní značku. Tým vědců z nejrůznějších oblastí řešili po dlouhou dobu problém kdy naše společnost produkuje riziko v řádech desetitisíců let (jádro), má pojištění proti riziku aka komunikační prostředek, účinný maximálně v řádech tisíců let(jazyk), přičemž výhoda plynoucí z tohoto rizika je v řádu okamžité spotřeby (elektrina). Tým amerických vědců po řadě výzkumů zkrátka musel dojít k závěru, že nebezpečí sdělit budoucnosti přímo nemůžeme.

Podle liberálních přístupů by se člověk měl být schopný o sebe postarat, což se zdá ovšem značně problematické, když uvážíme, že běžný občan má přístup k pojištění nesrovnatelně nižším a obzvlášť pokud uvážíme, že většina lidí vystavených rizikům dnes produkovaných se ještě ani nenarodila.

3. Vzdělávání

Tímto se dostáváme k otázce významu vzdělávání, vědění a vědy v rizikové společnosti.

V industriální době dostala práce nebývalého významu, idustriální společnost je společností výdělečné práce. Výdělečná práce již neslouží jen jako jako prostředek k

samotnému uživení se, ale společně s rodinou tvoří jakousi osu života². Význam práce podle Becka neleží v práci samotné, ale stejně jako funkci zajišťovací, má práce funkci individualizační. Schéma je tedy následující:

Jedinec je od dětství orientován na své budoucí povolání, jakýsi jeho budoucí svět. V dospělém věku se od jeho povolání ovýjí vše podstatné – mimo času i to s kým se stýká, koho volí, jak tráví volný čas atd. Stáří začíná tehdy, že jedinec končí s výkonem svého povolání. Práce, kterou tedy jedinec vykonává/l je tedy tím, čím se identifikuje. Naproti tomu už od šedesátých let dochází k tomu, že společně s rodinou i povolání ztrácí svou ochrannou funkci i pocit jistoty³.

3.1 Nejistoty ve vztahu k zaměstnání

Západní společnost i přes svoji snahu není schopna snížit nezaměstnanost. Beck uvádí, že *system zaměstnání, který vznikl v devatenáctém století jako výsledek vážných politických konfliktů a krizí, spočívá na vysokém stupni standardizace ve všech podstatných dimenzích, jež představují pracovní smlouva, místo práce a pracovní doba.*⁴ Tyto dimenze umožňují zcela jednoznačně popsat rozdíl mezi prací a neprací. Oproti tomu dnes se zvyšuje tlak na jistou flexibilitu, mění se tradiční pojetí smlouvy, času i místa. Zaměstnání na částečný úvazek snižuje podíl nezaměstnanosti, zároveň však upadá tradiční jistota v podobě nejrůznějších sociálních výhod, kariérního růstu atd. Základní východisko – práce mimo domov se vlivem síťového propojení též ztrácí svoji platnost.

3.2 Kvalifikace - vzdělávání

Čím dál tím více se začala posouvat hranice jistoty zaměstnání a úrovně kvalifikace. Tento trend je možné pozorovat dnes i u nás. Lidé, kteří mají pouze základní vzdělání tvoří z žadatelů na pracovním úřadě velmi vysoké procento. Zároveň přibývá lidí

² s. 221

³ S. 223

⁴ S. 225

nezaměstnaných lidí s odbornou kvalifikací, což byla dříve, i v Západní Evropě, nezaměstnaností poměrně nedotknutelná kategorie. Jistota zaměstnání se tedy posouvá čím dál výše směrem k univerzitnímu vzdělávání. Univerzity však dnes produkují přílišné množství absolventů, kteří naopak trh přesycují a musejí se uplatňovat jinde, mizí tedy možnost „naplánovat“ si kariéru. Hodnota i úroveň dosažené kvalifikace tak devaluje. Bez vzdělání jsou ovšem dveře zaměstnání zavřeny tím spíš – dochází tedy k tomu, že závěrečné diplomy jsou *stále méně dostačující, ale stále více nutnější*.⁵ Vzdělání tedy neotvírá dveře do zaměstnání, ale v případě, že je vaše vzdělání jen základní, je spíše automaticky zavírá. Přerozdělování šancí tedy působí směrem od základní školy, po jejímž ukončení se ztrácí jistota zaměstnání až po vysokou školu, kde se ztrácí jistota vysněného zaměstnání (nicméně diplom je stále důležitější pro únik z dosahu nezaměstnanosti).

3.3 Feudalizace

Podle Becka dochází k jakési znovufeudalizaci společnosti. Dochází k tomu, že společenský status už nepřidělují vzdělávací instituce, status je jedinci připisován systémem zaměstnání. Což v praxi znamená, že v době masové nezaměstnanosti jsou znevýhodněny skupiny těch „sociálně slabších“ – absoventi, zdravotně postižení, starší pracující před důchodem atd. Společnost tak ztrácí jakoby svou veřejnou kontrolu a ta spočívá na těch, kdo umožňují přijetí zaměstnání – jakýchsi novodobých feudálů. Důsledky tohoto „fenoménu“ nelze dnes ještě příliš odhadovat.

4. Pojištění proti rizikům

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že jedním z pojištění výhodnější pozice ve společnosti rizika, jakýmsi vyrovnáním se s nejistotou a strachem, je i vzdělání resp. kvalifikace. Základním úkolem pedagogických institucí se tedy stává formování schopností, které jsou potřeba k získání kvalifikace. Tímto se ovšem celý systém

⁵ S. 245

vzdělávání dostává do pozice jakési „pojišťovny“, kdy vzdělání jednotlivce slouží spíše k získání naděje na lepší postavení. Vzdělání tedy dostává i druhou, byť jaksi nechtěnou funkci. Mimo získání jakéhosi „označení“, které by mělo zajišťovat lepší pozici v boji o sociální status, ve společnosti slouží i jako jakýsi „cejch“ pro ty, kteří absolvovali „pouze“ nižší stupeň a který je z přímého boje o sociální status rovnou vylučuje.

Stejně jako s narůstajícími riziky na poli ekologickém a ekologickém, přímo úměrně klesá jakási kvalita „záruky“ a pojištění proti nim. Podobný trend je možno sledovat i v systému vzdělávání, kde postupně přestává být funkční čím dál vyšší stupeň vzdělání.

Závěr

Ve své seminární práci na téma Riziková společnost podle Ulricha Becka jsem se snažil postihnout nejzásadnější aspekty, jimiž se Společnost rizika vyznačuje, a změny oproti předchozí modernitě. Vycházel jsem především z knihy Riziková společnost: Na cestě k jiné modernitě.

Použitá literatura:

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Praha : Portál, 2003.